

TEMIDA
2020, vol. 23, br. 1, str. 57-77
ISSN: 1450-6637
DOI:
Pregledni rad
Primitljeno: 19.2.2020.
Odobreno za štampu: 18.5.2020.

Izazovi i perspektive „duginih porodica“ u Srbiji

ZORICA MRŠEVIĆ*

U radu se analiziraju dva tipa „duginih porodica“, one u kojima istopolno orijentisane osobe podižu decu, kao i one u kojima deca (najčešće) ili drugi članovi pripadaju LGBT+ kategoriji. Dvovalentnost pristupa ovog rada bazira se na činjenici da ambijentalna homofobija utiče ne samo individualno na konkretnu LGBT+ osobu, i ne samo na jedan tip „duginih porodica“, već predstavlja izvor niza izazova tipičnih za sve takve porodice. I aktivistički pravac koji funkcioniše regionalno i u Srbiji, takođe, koristi termin „dugine porodice“ da označi porodičnu situaciju šire shvaćene ciljne grupe LGBT+ pripadnosti ma kog člana. Predmet rada su specifičnosti izazova i perspektiva oba tipa „duginih porodica“, čija je društvena situacija najčešće okarakterisana viktimiziranošću nasiljem, diskriminacijom, odbacivanjem, stigmatizacijom, marginalizacijom i suočavanjem sa nizom svakodnevnih uskraćivanja i kršenja ljudskih prava. Posebna pažnja se poklanja situaciji LGBT+ dece kao najslabijih i potencijalno najviše izloženih izazovima. Cilj rada je da se, osim ukazivanja na postojeće izazove, identifikuju strategije i pozitivna iskustva osnaživanja i (samo)zaštite „duginih porodica“. Metodološki, rad se bazira na najnovijim studijama slučajeva nasilja, podacima i ekspertskim stavovima, kao i relevantnim domaćim, regionalnim i međunarodnim analizama i aktivnostima, vezanim za funkcionisanje „duginih porodica“.

Ključne reči: dva tipa „duginih porodica“ viktimizacija, pravni kontekst, perspektive i strategije delovanja, porodična solidarnost.

* Dr Zorica Mršević je naučna savetnica u Institutu društvenih nauka, Beograd.
E-mail: zorica.mrsevic@gmail.com.

Uvod

Ambijentalna homofobija utiče individualno na svaku konkretnu LGBT+¹ osobu, ali ujedno predstavlja i izvor niza izazova za njihovu okolinu, prijatelje, susede, srodnike i, posebno, za njihovu najbližu porodicu. Ta kompleksna situacija porodice sa gej člano(vima)m već je dobila i svoju umetničku ekspresiju u aktuelnoj domaćoj predstavi „Moj deda je aut” koja se prikazuje u Beogradskom dramskom pozorištu (Janković, 2017).² Posle smrti žene sa kojom je u braku proveo čitav život, deda Marko želi ostatak života da posveti godinama skrivenoj, ali jedinoj iskrenoj ljubavi, muškarcu Danilu. Nedvosmisleno saznanje da je najstariji član porodice gej dovodi celu porodicu u nevolju koja je predstavljena kroz niz anegdotalnih sekvenci. Današnja srpska porodica (i ne samo srpska) teško prihvata i razume sklonost ka istom polu, pogotovu kad takvo priznanje stigne sa najne očekivanije strane, od njenog najstarijeg člana. Za razliku od pomenute pozorišne predstave, društvenu situaciju „duginih porodica”³ ne odlikuju anegdotalni izazovi, nego nasilna viktimizacija, diskriminacija, odbacivanje, stigmatizacija i marginalizacija.

Položaj LGBT+ populacije u Srbiji, a samim tim i „duginih porodica”, već godinama karakterišu tri osnovna problema: 1) ugroženost lične bezbednosti usled pojave nesankcionisanog (ili retko sankcionisanog) fobičnog nasilja, 2) tolerisan fobičan govor mržnje u javnom diskursu, i 3) nepostojanje mogućnosti zasnivanja zakonski regulisanog partnerstva i porodičnih odnosa (Mršević, 2019a: 129). Pozitivne promene, koje utiču i na „dugine porodice”, obuhvataju sagledavanje položaja LGBT+ zajednice kao pitanja ljudskih prava, trogodišnje neometano obavljanje funkcije predsednice Vlade Republike Srbije od strane žene koja je otvorene istopolne orijentacije, uz nedavno (tokom 2019. godine) objavljivanje njenog roditeljstva, aktivistička kampanja pod sloganom *Ne odričem se* iz 2019. godine, kao i višegodišnje redovno održavanje parade ponosa u Beogradu (Mršević, 2019b: 621). Sve te promene su dopri-

---

¹ Skraćenica LGBT obuhvata lezbejke, gejeve, biseksualne i transrodne osobe, dodatak „+” na kraju ostavlja razmatranje otvorenim za još i neke kategorije, kao npr. interseks, kvir i aseksualne osobe. U ovom radu se dosledno koristi ova skraćenica u autorskom delu teksta, a neke druge varijante, npr. LGBT i LGBTI, javljaju se u citiranim izvorima.

² Premijerno izvedeno na maloj sceni Beogradskog dramskog pozorišta „Predrag Pepi Laković”, 28.4.2017. godine. Rediteljka predstave je Đurđa Tešić.

³ Termin „dugine porodice” treba razlikovati od više decenija starijeg pojma „dugino pleme” koji označava hipi zajednice ljudi širom sveta, a koje se okupljaju na principima mira, nenasilja i ljubavi. Oni se okupljaju da bi se molili za mir u svetu i stvarali utopijske zajednice sa željom da žive u harmoniji sa prirodom (Krivić, 2015).

nele poboljšanju položaja „duginih porodica“, čija je različitost sve više prihvatljiva kao normalna iako je manjinska.

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na postojeće izazove „duginih porodica“, čija je društvena situacija najčešće okarakterisana viktimiziranošću nasiljem, diskriminacijom, odbacivanjem, stigmatizacijom, marginalizacijom i suočavanjem sa nizom svakodnevnih uskraćivanja i kršenja ljudskih prava, i da identifikuje strategije i pozitivna iskustva osnaživanja i (samo)zaštite „duginih porodica“. Metodološki, rad se bazira na najnovijim studijama slučajeva nasilja, podacima i ekspertskim stavovima, kao i relevantnim domaćim, regionalnim i međunarodnim analizama i aktivnostima, vezanim za funkcionisanje „duginih porodica“.

„Dugine porodice“

„Dugina porodica“⁴ je ona u kojoj jedno ili više dece ima najmanje jednog roditelja koji se identifikuje kao lezbejka, gej, biseksualni, transrodni, kvir (NELFA, 2018). U drugi tip „duginih porodica“ spadaju one u kojima odrastaju deca LGBT+ pripadnosti. Taj termin koji obuhvata oba tipa „duginih porodica“ prisutan je već godinama u nacionalnim i regionalnim aktivnostima udruženja ERA-LGBT koje okuplja 25 organizacija Zapadnog Balkana i Turske.⁵ Ovo udruženje se sve vreme bavi položajem svih „duginih porodica“, kao porodica u kojima je član LGBT+ pripadnosti, ne odvajajući svoj pristup porodicama u kojima roditelji pripadaju LGBT+ kategoriji, od onih čija su deca te pripadnosti. Kao jedan od istaknutih ciljeva im je „da pomažu i podržavaju LGBT+ roditelje i njihovu decu i roditelje LGBT+ osoba“, bez diferenciranja, bez klasifikovanja u ovaj ili onaj tip, sa jasnom programskom orijentacijom na sve „dugine porodice“. Šta-

⁴ Ne postoji međunarodna definicija duginih porodica, već postoje definicije koje koriste pojedini autori, kao i pojedina udruženja koja su se programski i tematski ograničila na jedan tip duginih porodica. To nije autorsko opredeljenje u ovom radu koji se bavi svim duginim porodicama. Ima se u vidu i da heteroseksualna deca LGBT+ roditelja imaju manje izazova i lakše odrastanje od njihovih LGBT+ vršnjaka, jer ih podržavaju i vole njihovi roditelji, dok njihove LGBT+ vršnjake vrlo često baš ta primarna porodica odbacuje. Svako ko ima i malo uvida u porodični život LGBT+ zajednice, da ne pominjemo i lično iskustvo, zna koliko su oba tipa duginih porodica slična i koliko zapravo nema opravdanja odvojeno ih tretirati i analizirati.

⁵ ERA-LGBTI je regionalno udruženje 25 LGBTI organizacija iz regiona koje se bavi pravima lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans, interseks i kvir osoba iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Kosova, Crne Gore, Srbije, Slovenije i Turske. Osnovano je u septembru 2015. godine, sa mandatom da deluje kao krovna organizacija na regionalnom i međunarodnom nivou, za jednaka prava navedenih organizacija u oblasti Zapadnog Balkana i Turske. Više o tome videti na: <https://www.lgbti-era.org>, stranici pristupljeno 20.4.2020.

više, u „dugine porodice“ ubrajaju se i prijatelji postojećih „duginih porodica“, kao i oni koji to tek nameravaju da postanu, dakle, zagovara se najširi mogući koncept (ERA-LGBTI, 2020a). Time se, i terminološki i programski, opredeljuju da funkcionišu u širem domenu od samo jednog tipa „duginih porodica“, što potvrđuju i nedavne aktivnosti ERA-LGBTI (iz aprila 2020. godine), u kojima se iznose iskustva „duginih porodica“ oba tipa. Tekst „Materinstvo, problemi i izazovi sa kojima se svakodnevno suočavaju dugine porodice“ (ERA-LGBTI, 2020b), govori o situaciji prvog tipa „duginih porodica“, gde istopolni partneri podižu decu. Istom tipu pripada i tekst „Za lezbejske majke nema mesta u sistemu“ (ERA-LGBTI, 2020c), dok tekst „Mi, roditelji LGBTI dece“ (ERA-LGBTI, 2020d), prezentira situaciju drugog tipa „duginih porodica“ u kojima su deca LGBT+ pripadnosti, dok su roditelji heteroseksualne pripadnosti.

Osim kroz funkcionisanje tog regionalnog udruženja, široko shvaćen termin „dugine porodice“ odnedavno se koristi i u Srbiji i njime se obuhvataju porodice čiji najmanje jedan član, najčešće dete, pripada LGBT+ populaciji. U „dugine porodice“, takođe, spadaju i zajednice istopolnih partnera kao roditelja zajedničke dece ili sopstvene dece iz prethodnih veza, ali i porodice u kojima postoje i drugi srodnici LGBT+ pripadnosti (na primer, tetke, ujaci, dede i bake). „Dugine porodice“ su ciljna grupa i nedavno pokrenutog aktivističkog LGBT+ pravca u Srbiji, u kontekstu intenziviranog aktivizma u vreme Prajd parade u Beogradu, a koji sagledava situacije i potrebe za osnaživanjem i strategijama (samo)zaštite takvih porodica čiji su članovi LGBT+ osobe (Luković, 2019). Cilj ovih aktivnosti je osnaživanje LGBT+ roditelja, roditelja koji imaju LGBT+ decu, ali i budućih LGBT+ roditelja.

Moja dugina obitelj – Slučaj „slikovnica“

Skeptici će, međutim, aktuelnu situaciju u Srbiji okarakterisati kao, u najmanju ruku, stagnantnu, povremeno čak retrogradnu i anahronu, kao „dva koraka napred, jedan korak nazad“ (Đan, 2017). Njihovu skepsu potvrđuju događaji vezani za slikovnicu „Moja dugina obitelj“, koja je objavljena u Hrvatskoj (Šegota, 2018). Ova slikovnica je imala za cilj da utiče na jačanje socijalne integracije dece koja imaju istopolne roditelje, kao i na unapređenje tolerancije i poštovanje različitosti. Sadrži sličice iz života dvoje dece s istopolnim roditeljima, a namenjena je deci predškolskog uzrasta. Slikovnica nema komercijalni

karakter, odnosno nije namenjena prodaji, ni u zemlji porekla niti izvan nje, već se na zahtev deli zainteresovanim grupama i pojedincima, bibliotekama, predškolskim ustanovama, nastavnom osoblju i slično (FoNet, 2019).⁶

Slikovnica „Moja dugina obitelj” predstavljena je u Beogradu u aprilu 2018. godine, u Centru za kulturnu dekontaminaciju, takođe kao aktivistički, nekomercijalni produkt namenjen edukativnoj upotrebi, uz besplatnu podelu dvadesetak primeraka prisutnima na samoj promociji. Ipak, jedan ministar, Nenad Popović, je javno reagovao. „U trenutku kada se kao država borimo na sve načine da podržimo rađanje, iz Hrvatske nam uvoze gej slikovnice! To pod hitno treba zaustaviti! Moramo da stanemo na put onima koji žele da nas ubede da je u redu da „Roko ima dve mame, a Ana dvojicu tata!” (Gedošević, 2018).

U postupku koji je sproveden po pritužbi udruženja Regionalni info centar i GEJTEN-LGBT protiv Nenada Popovića, ministra bez portfelja zaduženog za inovacije i tehnološki razvoj, povodom njegove objave na društvenoj mreži Twitter, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, Brankica Janković dala je mišljenje da je došlo do povrede Zakona o zabrani diskriminacije. Poverenica je uzela u obzir važnost slobode izražavanja, sa jedne strane, ali i zabranu uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje, sa druge strane. Zato je dato mišljenje da je ministar Nenad Popović izvršio uznemiravanje i ponižavajuće postupanje u skladu sa odredbama člana 12 Zakona o zabrani diskriminacije,⁷ zbog čega mu je upućena preporuka da objavi pisano izvinjenje pripadnicima i pripadnicama LGBT populacije, u roku od 15 dana od dana prijema ovog mišljenja sa preporukom, te da se ubuduće suzdrži od davanja izjava, širenja ideja i stavova kojima se omalovažavaju pripadnici LGBT populacije i podržavaju predrasude prema marginalizovanim društvenim grupama (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2018).

Ministar je ostao pri svom stavu i nije se izvinio, uz obrazloženje da ima pravo na svoje mišljenje. Nažalost, ovo nije ni jedini slučaj sa ovakvim epilogom.

⁶ Predstavnici izdavača su naveli: „Prošle godine javilo se puno roditelja koji su nam u mejlovima pisali da 'nisu jedni od nas', ali da žele slikovnicu kako bi pričali sa decom o istopolnim parovima i LGBTI temama“. Javljale su im se i školske biblioteke, profesorke i profesori koji su hteli slikovnicu za nastavu sociologije, etike, građanskog vaspitanja i obrazovanja. Zbog popularnosti, u Hrvatskoj je urađen nastavak slikovnice o LGBT osobama, 27. septembra 2019. godine.

⁷ Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

Pravni kontekst

„Duginim porodicama” je mnogo lakše u zemljama koje imaju pravnu regulativu istopolnih zajednica, čime su mnogi izazovi praktično eliminisani jer se njihov život odvija u domenu legalnog, službenog i zvanično ozakonjenog. Postoje tri grupe zemalja: one koje priznaju pravo na sklapanje braka i usvajanje dece, one koje priznaju samo pravo na registrovano životno partnerstvo, dok treću grupu čine zemlje u kojima im nisu priznata nikakva prava (Cvejić Jančić, 2019a).⁸ Istopolne brakove uglavnom sa usvajanjem (retko bez te mogućnosti, kao, na primer, u Portugaliji) imaju Danska, Švedska, Norveška, Island, Francuska, Belgija, Španija, Portugalija, Kanada, Argentina, Meksiko, Brazil, Engleska, Vels Škotska, Urugvaj, Sjedinjene Američke Države (SAD), Nemačka, Australija, Irska, Malta, Finska, Novi Zeland, Južna Afrika, Ekvador, Tajvan i Kolumbija. Zemlje koje istopolnim partnerima priznaju pravo na zajednicu života, ali ne i sklapanje braka, su Švajcarska, Južna Afrika, Hrvatska, Slovenija, Češka, Grčka, Lihtenštajn, Kipar i Estonija. Neke od njih priznaju i ograničeno pravo na usvojenje, koje se uglavnom odnosi na usvojenje deteta svog istopolnog partnera (Cvejić Jančić, 2019b).⁹ Konačno, u evropske zemlje koje ne priznaju nikakva prava licima istog pola spadaju: Srbija, Severna Makedonija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Albanija, Bugarska, Rumunija, Moldavija, Poljska, Slovačka, Rusija, Belorusija, Ukrajina, Litvanija i Letonija. Ohrabruje perspektiva mogućeg zakonskog regulisanja istopolnih zajednica i u Srbiji, jer je u trećoj verziji Prednacrtu Građanskog zakonika, koji je objavljen u maju 2019. godine, usvojena odredba o izjednačavanju vanbračne zajednice lica istog i različitog pola (čl. 2119).¹⁰

---

⁸ Zakonska regulativa porodičnih odnosa i shvatanje njihove suštine često su odraz razvoja određenog društva i spremnosti tog društva da se suoči sa izazovima koje te promene u društvenom ponašanju donose.

⁹ Evropski sud za ljudska prava smatra da nepriznavanje prava homoseksualnim licima na usvajanje dece predstavlja diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije i povredu prava na privatni i porodični život, što je u suprotnosti sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (na primer, slučajevi E.B.v. France iz 2008. i X and others v. Austria iz 2013. godine) (Cvejić-Jančić, 2019a).

¹⁰ Treća verzija Prednacrtu Građanskog zakonika, od 28.5.2019. godine, Knjiga četvrta, Porodični odnosi, Vanbračna zajednica. Dostupno na: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-repu-blike-srbije.html, stranici pristupljeno 19.4.2020.

Primer iz Finske

Finska je pravno regulisala istopolne porodične zajednice još 2002. godine, a 2014. godine je pravno izjednačila brakove, što je ponovo potvrđeno 2017. godine (EurActiv 2017).¹¹ Time se ta zemlja čvrsto opredelila za inkluzivni, nediskriminišući pravac razvoja svog društva. Zato ne iznenađuje što je 2019. godine dobila vladu na čelu sa socijaldemokratkinjom Sanom Marin (34 godine), koju je podigao lezbejski par (CROL, 2019), a koja je, ujedno, i najmlađa premijerka na svetu. Gospođa Marin je odrasla u običnoj, radničkoj „duginoj porodici“ u kojoj je ona prvi član koji je stekao univerzitetsko obrazovanje. Odrasla je u iznajmljenom stanu, sa majkom i njenom partnerkom. Kao dete se zbog okoline osećala nevidljivom, jer nije smela otvoreno da govori o svojoj porodici, ali je istakla i kako joj je majka bila velika podrška u životu i naučila je kako može postići sve što u životu želi.

Suprotstavljanje nasilju

Slučajevi vršnjačkog i porodičnog nasilja nad LGBT+ decom (licima mlađim od 18 godina), koji su se desili tokom 2018. i 2019. godine u Srbiji,¹² izabrani su kao ilustrativni reprezentivi glavnih izazova sa kojima se suočava „dugine porodice“ drugog tipa.¹³ Nasilje u primarnim porodicama i porodično odbacivanje (Milivojević, 2013) izvor su dodatnih strahova, u svim oblicima praćenim zloupotrebom psihoaktivnih supstanci i alkohola kao reakciju na doživljeno porodično nasilje i porodično odbacivanje, što dovodi do problema prihvatanja sopstvenog rodnog identiteta i izaziva stid i sramotu, koji se dodatno pojačavaju kroz osudu okoline i nasilje u školskoj sredini i na poslu (Remafedi, 1987: 333).

Vršnjačko i porodično nasilje nad LGBT+ decom kada se dešavaju zajedno, tj. istovremeno, obuhvataju skoro sve kontakte i ceo ambijent u kome se ta deca kreću, žive, školuju, komuniciraju, bave sportom i slično.

---

¹¹ Parlament Finske morao je ponovo da glasa o zakonu o istopolnim brakovima, iako ga je već izglasao 2014. godine, nakon što su građani peticijom tražili njegovo ukidanje. Poslanici su opet potvrdili jednakost brakova i zakon je stupio na snagu 1.3.2017. godine.

¹² Glavni izvor tih informacija u ovom tekstu je nevladina organizacija „Da se zna“, zato što već godinama prati i dokumentuje izazove konkretnih životnih situacija sa kojima se suočava LGBTI populacija (lezbejke, gejevi, biseksualni, transrodni, interseks) svih uzrasta.

¹³ Heteroseksualni roditelji, LGBT+ deca.

To nasilje se dešava u stambenim objektima, školi, sportskim klubovima, na sportskim terenima, ulicama i parkovima, odnosno, celokupan fizički i životni prostor te dece obuhvaćen je visokim rizikom od nasilja.

Jedan od načina suprotstavljanja i prevazilaženja nasilja je psihosocijalna podrška. U saradnji sa gradskom opštinom Vračar i Centrom za kulturu i obrazovanje „Božidarac“, udruženje „Da se zna“, omogućilo je LGBT+ osobama i njihovim porodicama i prijateljima, da potraže i dobiju psihološku podršku u vezi sa poteškoćama koje u Srbiji stvaraju predrasude prema stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i izražavanju (Kovačević, 2018: 5).

Primeri iz prakse udruženja „Da se zna“

a) Veći gradski centar u Srbiji

Istopolno orijentisani mladić star 16 godina. Mesto incidenta je škola. „Celu prvu i drugu godinu srednje škole sam bio vređan i ismevan zbog svog izgleda. Sve dok se u trećoj nisam suprotstavio, podržan od svojih roditelja i dao do znanja da ne pristajem da budem na stubu srama. Do kraja četvrte godine škole svi su znali da sam istopolno orijentisan, ali sam donekle počeo da budem i poštovan i uvažavan jer sam imao karakter i svoje „ja“, spreman i sposoban da se po potrebi i fizički odbranim. Jednostavno nisam dao na sebe. Polako je počelo da bude uglavnom sve u redu, na svim poljima, ali sam želeo da to svoje iskustvo podelim sa vama kao grupom za zaštitu LGBT+ prava jer je važna, a u nekim momentima presudna, podrška roditelja. Svi napadači su muškog pola, konkretno, to je grupa školskih drugova”.¹⁴

b) Grad u Šumadiji

Mladić istopolne seksualne orijentacije star 17 godina. Slučaj se desio u aprilu 2018. godine, noću, posle 22h, u stambenom prostoru. Mladić je doputovao kući autobusom gde su ga na stanici dočekali majka i otac. Kod kuće je mladić bio pun elana i želje da otkrije majci svoje seksualno opredeljenje ne sluteći kakva ga reakcija čeka. Ocu je već rekao, a on je to podneo prilično teško i stresno. Oko ponoći se autovao i majci. Razgovor je trajao oko 2 do 3

---

¹⁴ Prijavljeno organizaciji „Da se zna“ 11.2.2018 godine. Delo nije prijavljeno policiji.

sata. Otac joj se pridružio i te večeri sina više puta okarakterisao kao „psihičkog bolesnika sa teškim poremećajem ličnosti“, a povremeno je dobijao i šamare. To je bio najteži razgovor u njegovom dotadašnjem životu. Ljubav se preoblikovala u strepnju i konstantni strah, obzirom da od tada skoro svakodnevno, mesecima posle događaja, i dalje trpi verbalno nasilje i pretnje roditelja. Sutradan se spakovao i obavestio roditelje da će pokušati da ubuduće živi sam bez njihove pomoći. Od tada radi u jednom kafiću u Zemunu, završava frizerski kurs, a takođe i redovno pohađa terapijsku grupu samopomoći u „Božidarcu“.¹⁵

c) Predgrađe Beograda

Mladić star 14 godina prijavio je psihičko nasilje od strane roditelja, kojem je kontinuirano izložen, a koje je motivisano njegovom seksualnom orijentacijom. Iz opisa slučaja: „Incidenti sadrže verbalno nasilje i psihičko zlostavljanje bazirano na homofobiji i dešava se u kontinuitetu, preko dve godine, u porodičnom domu.“¹⁶ Kako bi ga podržao i ohrabrio, sagovornik iz grupe „Da se zna“ mu je naveo slične primere drugih mladića koji su i sami prošli kroz situacije roditeljskog maltretiranja. Takođe ga je uputio na gay friendly porodičnu terapiju u „Božidarcu“, koju su prihvatili i taj mladić i njegova porodica.

Vršnjačko nasilje može da se ublaži podrškom i zaštitničkom ulogom porodice, adekvatnom i blagovremenom institucionalnom reakcijom škole i drugih nadležnih institucija. U slučajevima kada sve to izostane, što se često dešava, onda su takva deca izložena najvećem životnom izazovu, koji često mnoga i ne prežive. Stopa samoubistva i pokušaja suicida LGBTI+ dece svuda u svetu je visoka, a u poređenju sa drugim grupama u riziku, spada među najviše. Istopolna seksualna orijentacija predstavlja značajan faktor rizika za samoubistvo. Studije sprovedene na početku 21. veka, utvrdile su jaku vezu između istopolne seksualne orijentacije i samoubilačkih misli kod mladih i pokušaja samoubistva (Gibson, 1989: 125).

Na osnovu pokazatelja iz brojnih studija, mlade LGBT osobe, zbog odbijanja i nerazumevanja porodice tokom adolescencije su 8,4 puta sklonije da pokušaju samoubistvo, 5,9 puta sklonije ka težem obliku depresije.¹⁷ Postoji

¹⁵ Prijavljeno organizaciji „Da se zna“ oktobra 2018. godine.

¹⁶ Prijavljeno organizaciji „Da se zna“ 7.8.2019. godine.

¹⁷ Isto istraživanje pokazuje da su mladi LGBT 3,4 puta skloniji da koriste psihoaktivne supstance i 3,4 puta skloniji nezaštićenim seksualnim odnosima i bežanju od kuće, u poređenju sa vršnjacima iz porodica koje imaju visok stepen prihvatanja, ili nizak nivo porodičnog odbijanja prema LGBT srodnicima (Caitlin i dr., 2009).

jasna i direktna veza između određenog roditeljskog i porodičnog odbijajućeg ponašanja i negativnih zdravstvenih (mentalnih) problema i poremećaja, koji se javljaju kod mladih, ali i odraslih lezbejki, gej mladića i biseksualaca i mogu biti od uticaja na donošenje odluke o samoubistvu (Caitlin i dr., 2009: 348). Treba napomenuti da je uočeno da sa legalizacijom istopolnih brakova u nekoj zemlji, trajno dolazi do smanjenja stope pokušaja samoubistva među decom „duginih porodica” u toj državi (Remafedi, 1987: 336).¹⁸

Ako i ne dođe do tog najtragičnijeg kraja, traume dugo ostaju, čak doživotno. Sve ukazuje na ozbiljnost posledica koje mogu da se manifestuju u vidu raznih vrsta fizičkih povreda, različitog stepena ozbiljnosti i trajnosti. Još češće su psihičke posledice u vidu dugotrajnih, možda doživotnih trauma, gubitka samopouzdanja, internalizovane homofobije, depresije i oštećenih komunikacionih veština. Društvene posledice obuhvataju drastično slabljenje školskog uspeha, ugrožavanje ili napuštanje redovnog toka školovanja, pre vremena završetak edukativnog perioda bez završene škole i slično. Porodične posledice se javljaju u vidu raznih oblika porodičnog nasilja, pokušaja prinudnog lečenja, odricanja i odbacivanja deteta iz roditeljskog doma.

Izazovi porodičnog ambijenta

Prvi izazov sa kojim se suočavaju oba tipa „duginih porodica”, posebno one koje pripadaju drugom tipu (sa LGBT+ decom), i sa kojim primarno treba da se izbore, je njihova sopstvena internalizovana homofobija. Sledeći i ozbiljniji izazov sa kojim treba da se suoče jeste povećani rizik od nasilja, diskriminacije, odbacivanja i društvene ili profesionalne izolacije na mnogim nivoima. Kao jedan od kompleksnih izazovnih zadataka „duginih porodica” je nužnost otvaranja perspektive kreiranja i održanja unutar porodične solidarnosti, podrške i samopomoći, kao strategije odgovora na izazove diskriminativnog društvenog ambijenta. Zbog mnogobrojnih izazova, čije uspešno rešavanje predstavlja put otvaranja perspektiva, važno je ukazati da ta porodična inicijativa

---

¹⁸ Legalizovanje istopolnih brakova povezano je sa značajnim smanjenjem stope pokušaja samoubistva među decom, sa najvećim efektom među decom homoseksualne orijentacije (LGB mladih). Rezultati studije realizovane u Sjedinjenim Američkim Državama, u kojoj je analiziran period od januara 1999. godine do decembra 2015. godine, pokazuju da je stopa pokušaja samoubistva među svim učenicima starosti između 9 i 12 godina opala za 7%, dok je stopa pokušaja samoubistva među učenicima homoseksualne orijentacije (LGBT omladine) istog uzrasta je opala za 14% u državama koje su uspostavile istopolne brakove (Remafedi, 1987).

nije novina, budući da potrebe za takvim aktivnostima postoje i u Srbiji već duži vremenski period. U Beogradu se u okviru aktivnosti grupe „Labris“ od 2006. godine javljaju sporadične inicijative usmerene na osnaživanje roditelja LGBT+ dece, koje se ogledaju u radu grupa samopomoći na čijim radionicama su i roditelji delili svoja iskustva, te na taj način kreirali osnov zajedničke podrške u prihvatanju sopstvene dece (Mršević, 2015a, 2017). Iako je ta inicijativa 2006. godine bila kratkog daha i trajanja, koncept izgradnje porodične solidarnosti sa članovima/članicama LGBT+ pripadnosti nije napušten. Novi početak ove inicijative bio je 2014. godine, kada je i ta nova, kao i ona prethodna inicijativa iz 2006. godine, dobila isti, pomalo misteriozni naziv: PFLAG (Parents, Families & Friends of Lesbians & Gays).¹⁹ Tada se, za razliku od 2006. godine, okupila veća grupa roditelja (Mršević, 2015b).²⁰ Grupu su činili roditelji koji su već podržavali i štitili svoju LGBT+ decu. Oni su nastojali da pruže podršku roditeljima koji su se tek suočavali sa činjenicom da su njihova deca LGBT+ pripadnosti, i da im pomognu savetima zasnovanim na njihovom ličnom iskustvu.

Istorija organizacije PFLAG započela je u Sjedinjenim Američkim Državama. Akciju je pokrenuo događaj koji se desio u aprilu 1972. godine, kada su Jeanne Manfred i njen suprug dobili poziv iz bolnice gde je njihov sin Morty, inače gej aktivista, bio odveden pošto je bio pretučen dok je delio letke na jednom političkom događaju u New York-u. Jeanne je poslala protestno pismo New York Post-u, u kojem se predstavila kao majka gej demonstranta, žaleći se na ravnodušnost policije u pogledu pružanja zaštite LGBT+ aktivistima (PFLAG, 2014). U nedeljama koje su usledile, Jeanne je davala intervjue u radio i televizijskim emisijama u raznim gradovima. Ponekad bi se pojavljivala cela porodica, ona, njen muž i njihov sin. Predsednik američkog PFLAG-a je 1990. godine poslao pismo Barbara-i Bush, tražeći podršku predsednika

¹⁹ Model inovativnog aktivizma posvećen pružanju podrške roditeljima LGBT dece je PFLAG grupa za razmenu iskustava sa onim roditeljima koji su prihvatili raznolikost svoje LGBT dece. Prisustvujući sastancima PFLAG grupe i učestvujući u njihovim aktivnostima, mnogi su na kraju postali prijatelji i pristalice svoje LGBT dece, a neki od njih i pravi aktivisti za LGBT prava. PFLAG grupa se sastoji od roditelja, porodice i prijatelja lezbejki i gejeva i namenjena je poboljšanju statusa i društvenom prihvatanju LGBT osoba. Okupljanje PFLAG grupe ima za cilj da podrži LGBT osobe na planu zastupanja njihovih prava i stvaranja obrazovne prakse radi pomoći novodošavšim članovima da savladaju svoju internalizovanu homofobiju putem njihovog upoznavanja sa medicinskim, psihološkim, sociološkim i kulturološkim činjenicama kroz edukativne programe, a sve sa ciljem pokretanja pozitivnog stava javnosti prema LGBT osobama. Aktivnosti PFLAG uključuju politički dijalog sa predstavnicima vlasti i nevladinih organizacija u Srbiji, o pitanjima seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

²⁰ Autorka je vodila intervju sa Jelenom Vasiljević, koordinatorkom PFLAG, 12.3.2015. sa ciljem prikupljanja informacija o istoriji i politici PFLAG organizacije u Srbiji.

Bush-a. Njen odgovor je bio: „Iskreno verujem da ne smemo tolerisati diskriminaciju bilo koje osobe ili grupe u našoj zemlji. Takvo ponašanje uvek donosi bol i nastavak netrpeljivosti.“ Njeni komentari, kao verovatno prva pozitivna izjava o homoseksualcima ikada upućena iz Bele kuće, a koje je preuzeo Associated Press, izazvali su političku promenu (PFLAG, 2014).

Upoznavanje sa počecima PFLAG organizovanja pruža roditeljima mogućnost da uoče mnogo sličnosti sa situacijom u Srbiji. Svuda, i u Americi, Evropi, pa i kod nas, neki roditelji odbrambeno reaguju na nasilje i diskriminaciju kojima su izložena njihova deca, odlučno rešeni da im se pridruže u njihovom aktivnom zahtevanju pravde, zaštite i poštovanja ljudskih prava. Oni se upoznaju sa iskustvom Jeanne Manford koja je bila nastavnica u Queens-u, a koja je 1972. godine sa svojim gej sinom i aktivistom, Morty-jed Manfordom, učestvovala na gej paradi u New York-u. Tada je nosila transparent na kojem je pisao *Roditelji homoseksualaca ujedinite se u podršci svojoj deci*. Inspirisana dobrim prijemom, ona i njen suprug su došli na ideju o organizaciji roditelja čija su deca gejevi i lezbejke. Ova inicijativa, kako je kasnije ukazano, postala je „most između homoseksualnih i heteroseksualnih zajednica“.

Iskustva roditelja koji su od ranije prihvatili svoju LGBT+ decu obično nude odgovore roditeljima koji se tek suočavaju sa saznanjem o seksualnoj orijentaciji deteta. Pomažu im da shvate kada i kako da postignu prihvatanje netradicionalne seksualne orijentacije i rodnog identiteta svoje dece, šta je ključno da se uradi uprkos homofobčnom društvenom okruženju, i baš zbog njega, kada i kako su se odlučili za zaštitnu roditeljsku ulogu i, šta se desilo posle njihove odluke o prihvatanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta svoje dece. To su odgovori, odnosno modeli ponašanja koji se mogu koristiti kao primeri dobre prakse među roditeljima, kada imaju poteškoća pri donošenju odluke u vezi s njihovom LGBT+ decom (Arnaut, 2012).

Porodično prihvatanje umesto odbacivanja

Proces „proizvodnje tela“ je nametanje deci, kroz socijalizaciju, striktno limitiranog binarnog žensko-mušskog modela ponašanja, izgleda i identitetskih preferenci, kao jedino ispravnog i normalnog, prihvatljivog ponašanja. To je proces koji počinje u porodici, ali je prisutan i u edukativnom sistemu svih nivoa, kao i u drugim društvenim segmentima i komunikacijama. Sadrži

režim tzv. prinudne normalizacije (Batler, 2012), koji obavljaju roditelji LGBT+ dece i drugi bliski srodnici, što obuhvata različite oblike nasilja nad LGBT+ decom, uključujući odbijanje prihvatanja nebinarne različitosti, pretnje, prinudno lečenje, razne oblike fizičkog i psihološkog nasilja, kao i izbacivanje iz roditeljskog doma. Ovi režimi, rigidno-normativnog tipa, su još uvek mnogo češći od fleksibilne vrste normalizacije ponašanja dece i mladih, i izraženi su i u javnom, medijskom diskursu.

„Da je moje dete gej, ja bih ga/je ubio“ (Mondo, 2012), „Ti si sama sebi izabrala svoju smrt“, „Najbolje je da ćutiš o tome“ (Vučaj, 2009: 75, 78), „Ti si bolestan“, „Nema više izlazaka“, „Ako se ne promeniš, svi mostovi u Beogradu su tvoji da se ubiješ“. Ovo su samo neke od fraza koje su roditelji iz Beograda rekli svojoj deci koja su priznala da su gejevi (Pašić, 2012).

Zato se često postavlja pitanje zašto se u Srbiji roditelji olako odriču svoje LGBT+ dece. Pretpostavlja se da je u pitanju ogroman strah tih roditelja da će ih sredina odbaciti, da neće umeti da se uklope, ili strah da su pogrešili kao neuspešni roditelji, da nisu dobro odigrali svoju ulogu pred komšilukom i poznicima. Možda je u pitanju gnev zbog svega što su „uložili“ u vaspitanje deteta po tradicionalnom obrascu, a dete nije postalo onakvo kakvo su očekivali. Neki se pravdaju verskim razlozima, smatrajući da im je religija preča od rođenog deteta. Na delu može da bude i režim tzv. „prinudne normalizacije“ u okvirima patrijarhalnog modela dominacije i subordinacije, nedovoljna edukovanost i homofobičnost društvenog ambijenta, koji su identifikovani kao glavni uzroci porodičnog nasilja prema LGBT+ deci.

Potpuno drugačije roditeljske reakcije od navedenih su moguće, kao što se vidi iz sledećih autentičnih roditeljskih priča. U dnevnim novinama 2019. godine su objavljeni oglasi koji su sadržali izjave roditelja da se ne odriču svoje dece zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ovi oglasi su izazvali veliko interesovanje javnosti u Srbiji i regionu. Kampanja Udruženja „Da se zna“ naslovljena sloganom *Ne odričem se* je originalna, pozitivna i veoma dirljiva kampanja kojom su ciljani roditelji LGBT+ dece, ali za koju su postojala očekivanja da će pogoditi i javnost – upravo gde treba.

Jedan od najtežih trenutaka za LGBT + populaciju je upoznavanje porodice sa svojom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom, naročito na Balkanu i u malim sredinama u kojima su kulturne barijere izuzetno izražene kada je reč o prihvatanju od strane porodice. Nažalost, to u mnogim slučajevima znači suočavanje sa odbacivanjem. Da bi ozvaničili odbacivanje, roditelji

čak ponekad u dnevnim novinama objavljuju javne oglase kojim se odriču svog deteta. To je običaj koji je bio prisutan u vreme kada su štampani mediji bili rasprostranjeniji, na primer, u drugoj polovini 20. veka, ali je prisutan i danas. Ova ružna, nekadašnja praksa je preuzeta kao alat promenjene perspektive. Udruženje za prava LGBT+ „Da se zna“ pokrenulo je kampanju i objavilo niz pozitivnih oglasa „(ne)odricanje svog deteta“ u nacionalnim i lokalnim novinama. Time je omogućeno raznim porodicama da javno podrže svoju decu, izražavajući na taj način svoj ponos zbog toga ko su i kakva su im deca i ljubav prema njima. „(ne)Odričem se svog deteta“ postao je moto zajednice i tema Belgrade Pride-a 2019. godine.

Posle mnogih kampanja u ovom društvu, može se osnovano očekivati da kampanja *Ne odričem se* šalje pravu poruku, otvarajući perspektivu upravo onima koji potiču iz „duginih porodica“ drugog tipa. Ovakve akcije su neophodne u raznim segmentima života. Ukoliko se predrasude i stereotipi ne razbijaju stalno, na svaki dostupan, razumljiv i jasno artikulisan način, barijere će postojati još dugo, blokirajući društveno prihvatanje LGBT+ dece i odraslih, kao i njihovo normalno integrisanje u porodični i društveni ambijent.

Priča Atiline majke

Pre dvadesetak godina, Atila je bio prvi gej na ovim prostorima koji je javno, preko medija, „izašao iz ormara“²¹ i započeo svoju borbu za prava homoseksualaca.²² Mogu se samo pretpostaviti reakcije širom tadašnje Srbije i Crne Gore. Suvišno je i pominjati kako je to primljeno u njihovoj vojvođanskoj varošici B. Kada je otišao na studije režije na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, upoznao je momka koga je često pominjao majci, koja ga je jednom prilikom, sasvim spontano, upitala da li mu je taj muškarac nešto više od prijatelja. Kao iz topa odgovorio je da jeste, da mu je to momak. Majka nije bila ni šokirana ni zatečena, zagrlila je sina i rekla mu da je znala da je tako, da je jedva čekala da joj to kaže i da će uvek biti uz njega. Videla je koliko mu je laknulo što je to uspeo da prevali preko usta, što nije ljuta i što mu ne zamera. Želeo je, kada se već otvorio, da svoju tajnu podeli i sa ocem, koji je to vrlo teško primio. Situacija u kući je postala još napetija kada je Atila odlučio da se upusti u borbu

---

²¹ Izlazak iz ormara je doslovni prevod (*Out of the closet*), termina na engleskom jeziku kojim se opisuje prestanak skrivanja sopstvene istopolne orijentacije. Kod nas se za tu situaciju više koristi domaći izraz, „autovanje“.

²² Više o tome videti u: Čakširan, 2019.

za prava homoseksualaca i da istupi u javnosti. Otac nije skrivao otpor i prezir prema seksualnom opredeljenju jedinog sina, a još više ga je nerviralo to što je postao gej aktivista. Otac se vremenom smirio, iako i dalje smatra da Atila nije „normalan“. Majka kaže da se nije sakrila u mišju rupu, nije se stidela. Bila je ponosna na Atilu, na njegovu hrabrost i želju da bude to što jeste, ma šta o tome mislila okolina. Zahvaljujući njemu, kaže da je postala bolja osoba, osetljivija na tuđe probleme, brižnija i spremnija da pomogne svima koji su se osećali bespomoćno i ugroženo. Tako je majka Eta (68), od seoske domaćice zaposlene u lokalnoj prodavnici, kojoj se ceo svet vrteo oko kuće, bašte, pilića i slaganja robe po rafovima prodavnice, postala aktivistkinja i borkinja za emancipaciju žena u malim sredinama.

Priča majke Gordane

Gordana Perunović Fijat je razvedena žena, majka dvoje dece koju je godinama odgajala sama.²³ Priča da su deca i ona bili veoma dobar mali tim. Sad su deca odrasla, postala „svoji ljudi“, pa tako i funkcionišu. Njena podrška u oglasu odnosi se na oboje njene dece, dakle i na ono koje je LGBT i na ono koje nije, a odnosi se na to da žive kako najbolje znaju, da sami prave svoje izbore, uključujući i to koga će voleti. Odlučila se za javnu podršku, jer je po opredeljenju antifašistkinja i feministkinja. Smatra da je lično, a ujedno i politički važno, dati podršku dragim i poštovanim ljudima. Kao majka, ona je na strani svoje dece i javno i privatno. I deca su bila na njenoj strani kada se društveno angažovala i u mnogim teškim trenucima, poput razvoda, gubitka jednog, pa drugog radnog mesta, kad su joj bila jedina podrška. Podrška roditelja LGBT deci – i svoj deci – je neophodna i izuzetno važna u ovako konzervativnim društvima, kakva je Srbija, ali i obrnuto, podrška roditeljima od strane njihove dece je važna. Dakle, proces podrške je svakako dvosmeran. Tamo u kraju odakle je i gde živi, roditelji prestaju da komuniciraju sa ćerkom ako je zavolela razvedenog čoveka, ne primaju u kuću sina čija je partnerka žena sa detetom iz prethodne veze. Prave skandal ako sin hoće da se oženi devojkom koja im ne odgovara zato što je iz siromašne porodice, druge vere ili druge nacionalne pripadnosti. Ponašaju se kao roditelji Romea i Julije. Gordana lično poznaje ženu koju je nesuđeni svekar pretukao, smatrajući da njegovom

²³ Po obrazovanju je diplomirana pravica. Radi u novinarstvu još od 1984. godine. Nezaposlena je već pet godina, od kad ju je lokalna vlast otpustila kao tehnološki višak, iako je fakultetski obrazovana i pripadnica nacionalne manjine. Više o ovoj priči videti u: Diković, 2019.

sinu ne odgovara starija žena, a ona je tek nepunu godinu starija od njega. I onda se, u takvom društvu, prepunom mržnje i tračeva, pojavi neko ko voli osobu istog pola, a roditelji imaju itekakva očekivanja na temu budućih partnera svoje dece. Pritisak porodice i sredine je ogroman i teško je odupreti se takvom strahu i nasilju. Gordana je u životu imala mnogo problema sa porodicom i prijateljima kada je počela otvoreno, i lično i profesionalno, da podržava LGBT+ ljude, ali vremenom je jednostavno prestala da se druži sa onima koji je osuđuju. Sopstveno mišljenje uvek ima cenu, a ovde i danas, naročito. U stvari, izbor je lak – da li biti usamljena, na strani svog deteta, koje se voli ili na strani onih koji bi ga osudili – ističe Gordana Perunović Fijat.

Zaključak

U pogledu društvenog konteksta u kome postoje i funkcionišu „dugine porodice”, svako društvo mora da pronađe snagu i argumente da odgovori odrečno na pitanje: Može li inkluzivni, demokratski, nediskriminirajući razvoj društva biti igra izbora ko će uživati sva ljudska prava, a ko neće? Ozakonjenje istopolnih zajednica znatno će doprinositi poboljšanju položaja „duginih porodica” oba tipa, umanjujući broj i intenzitet izazova sa kojima se suočavaju. Sve „dugine porodice”, primarno, treba da se izbore sa sopstvenom internalizovanom homofobijom, često prikriveno prisutnom, a zatim da se osnaženi porodičnom solidarnošću i podrškom (što je drugom tipu često mnogo teže), suoče sa kompleksnim kontekstualnim, društvenim rizicima od nasilja, diskriminacije, odbacivanja i izolacije.

Kada je u pitanju prvi tip „duginih porodica” (roditelji LGBT+ pripadnosti), istraživanja opovrgavaju česte predrasude o njima, jer uprkos stigmatiziranosti ovih porodica, između dece koja odrastaju u istopolnim i u heteroseksualnim zajednicama ne postoje značajne razlike kad je reč o psihosocijalnom razvoju i prilagođenosti. Deca stižu iskustva kroz način na koji njihovo društveno okruženje prihvata njihove porodice (Hočevar, 2014: 85-104). Ne postoji lošija socijalna prilagođenost te dece, veća zastupljenost istopolne orijentacije i netradicionalnog rodnog izražavanja kod njih, niti veće prisustvo zlostavljanja, nego u tradicionalnim porodicima. Nalazi istraživanja pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike između dece koju odgajaju „dugine porodice” prvog tipa i drugih porodičnih oblika u pogledu formiranja rodnog identiteta, rodnih

uloga, emocionalnog i kognitivnog razvoja ili psiholoških razlika u ponašanju (Hočevar, 2014: 97-98). Ono što deci zaista šteti jesu posledice teško iskorenjivih predrasuda o deci koja odrastaju u porodici u kojoj su roditelji istog pola. Iako se porodica dobro stara o njima, kada izađu iz porodične zaštite doživljavaju uvrede, ponižavanje, ismevanje ili vršnjačko nasilje zbog seksualne orijentacije njihovih roditelja. U takvim situacijama, detetu najviše može da škodi nezdrava društvena sredina u kojoj se podstiču i neguju nizak prag tolerancije na različitosti i bilo koja vrsta verbalnog ili fizičkog nasilja samo zbog seksualne orijentacije detetovih roditelja (Cvejić Jančić, 2019b). Za dobrobit deteta nije presudan oblik porodice već briga, nega i ljubav koje dete dobija unutar nje, kao i sposobnost roditelja da odgovore na razvojne potrebe deteta, u čemu „dugine porodice“ ne zaostaju za tradicionalnim porodicama.

Što se tiče drugog tipa „duginih porodica“ (deca LGBT+ pripadnosti), neophodna je porodična solidarnost, prihvatanje i podrška. U društvenom kontekstu, psihosocijalna podrška je često neophodni sledeći korak koji se nadovezuje na primarno porodični ambijent, kao i dosledno institucionalno procesuiranje i sankcionisanje slučajeva nasilja i diskriminacije.

Za sve „dugine porodice“ poruka je da budu snažne i da pokažu solidarnost, da zagovaraju i unapređuju porodična i roditeljska prava LGBTI osoba u svojoj zemlji, učestvuju u procesima društvenih promena kroz razne aktivnosti, da informišu i budu informisani, da se edukuju, povezuju, zastupaju, kako kroz zagovaranje i programe pravne podrške, tako i kroz zajedničke i opšte javne aktivnosti i programe, poput sastanaka „duginih porodica“, konferencija, javnih prezentacija i medijskih nastupa (ERA-LGBTI, 2020a).

Literatura

Batler, Dž. (2012) *Psihički život moći, teorija pokoravanja*. Beograd: Centar za medije i komunikaciju.

Caitlin, R., Russell, R., Huebner, D., Rafael, M. D., Sanchez, J. (2009) Family Rejection as a Predictor of Negative Health Outcomes in White and Latino Lesbian, Gay, and Bisexual Young Adults. *Pediatrics*, 1, str. 346-352. doi:10.1542/peds.2007-3524.

Đan, A. (2017) *Korak napred, nazad dva – Uloga policije u jačanju prevencije i mehanizama zaštite od zločina iz homofobije i transfobije u Srbiji*. Beograd: Udruženje „Da se zna“.

Gibson, P. (1989) Gay and Lesbian Youth Suicide. U: M. Feinlieb (ur.) *Prevention and Intervention in Youth Suicide: Report of the Secretary's Task Force on Youth Suicide*. Vol. 3 Washington D. C.: US Department of Health and Human Services, Public Health Service, str. 115-142.

Hočevar, A. (2014) Children in Rainbow Families. *Ljetopis socijalnog rada*, 1, str. 85-104.

Mršević, Z. (2015a) Porodično nasilje i odbacivanje LGBT dece u Srbiji. *Bezbednost*, 1, str. 87-104.

Mršević, Z. (2017) Diskriminacija, roditelji i prijatelji: PFLAG Srbije protiv nasilja u porodici i odbacivanja LGBT dece. U: B. Bilić, S. Kajinić (ur.) *Na raskršću opresija: Intersekcionalnost & LGBT aktivizam u Hrvatskoj i Srbiji*. Beograd: Centar za kvir studije, str. 127-144.

Mršević, Z. (2019a) Diskriminacija, roditelji i prijatelji: PFLAG Srbija protiv nasilja u porodici i odbacivanja LGBT dece. U: B. Bilić (ur.) *U mrežama drugosti: Intersekcionalnost i LGBT aktivizam u Srbiji i Hrvatskoj*. Novi Sad: Mediteran Publishing, str.120-137.

Mršević, Z. (2019b) Položaj lezbejki u Srbiji. U: N. Macanović (ur.) *Položaj marginalizovanih grupa u društvu*. Banjaluka: Fakultet političkih nauka. Centar modernih znanja, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 618-625.

Remafedi, G. (1987) Adolescent Homosexuality: Psychosocial and Medical Implications. *Pediatrics*, 3, str. 331–337.

Šegota, I. (2018) *Moja dugina obitelj*. Zagreb: Udruženje Dugine obitelji.

Vučaj, S. (2009) *Treći glas, coming out i lezbejke u Srbiji*. Beograd: Labris - organizacija za lezbejska ljudska prava.

Zakon o zabrani diskriminacije. Službeni glasnik RS, br. 22/2009.

Internet izvori

Arnaut, M. (2012, 18. jul) *Kako da reagujete ako čujete: Mama, tata, ja sam gej! Gay u Obitelji*: Portal za podršku obitelji pripadnika seksualnih i rodnih manjina. Dostupno na: <https://www.gay-u-obicelji.com/site/coming-out/korisno-je-znati/34-kako-da-reagujete-ako-cujete.html>, stranici pristupljeno 9.2.2019.

CROL (2019, 9. decembar) *Nova finska premijerka dijete je iz dugine obitelji*. CroL LGBT news portal. Dostupno na: <https://www.crol.hr/index.php/politika-aktivizam/9895-nova-finska-premierka-dijete-je-iz-dugine-obicelji>, stranici pristupljeno 10.12.2019.

Cvejić Jančić, O. (2019a) Zajednice života lica istog pola - Trendovi u regulisanju porodično-pravnog statusa ovih zajednica u savremenom pravu. *Pravni život*, 10,

---

str. 61-84. Dostupno na: https://kopaonikschool.org/wp-content/uploads/2020/02/PZ-10-2019_WEB.pdf, stranici pristupljeno 23.4.2020.

Cvejić Jančić, O. (2019b) Rad na donošenju Građanskog zakonika. *Pravnik u pavo-suđu*. Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/intervju/olga-cvejic-jancic-intervju-para-graf-2019.html>, stranici pristupljeno 23.4.2020.

Čakširan, A. (2019, 1. jul) Moj sin Atila je prvi deklarisan gej na ovim prostorima: Njegova hrabrost pomogla mi je da shvatim šta je moja životna misija, *Blic*. Dostupno na: <https://zena.blic.rs/porodica/moj-sin-atila-je-prvi-deklarisani-gej-na-ovim-prostorima-njegova-hrabrost-pomogla-mi/rhqe18r>, stranici pristupljeno 7.11.2019.

Diković, J. (2019, 25. juna) Roditelji LGBT dece kao roditelji Romea i Julije, *Danas*. Dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/roditelji-lgbt-dece-kao-roditelji-romea-i-julije/>, stranici pristupljeno 6.11.2019.

ERA-LGBTI. (2020a, 16. april) *And What about the Rainbow Families?* Dostupno na: <https://www.lgbti-era.org/news/and-what-about-rainbow-families>, stranici pristupljeno 20.4.2020.

ERA-LGBTI. (2020b, 21. april) *Motherhood, Problems and Challenges Rainbow Families Face on Everyday Basis*. Dostupno na: <https://www.lgbti-era.org/news/motherhood-problems-and-challenges-rainbow-families-face-everyday-basis>, stranici pristupljeno 21.4.2020.

ERA-LGBTI. (2020c, 22. april) *There is No Place for Lesbian Mothers in the System*. Dostupno na: <https://www.lgbti-era.org/news/there-no-place-lesbian-mothers-system>, stranici pristupljeno 17.4.2020.

ERA-LGBTI. (2020d, 22. april) *We, the Parents of LGBTI Children*. Dostupno na: <https://www.lgbti-era.org/news/we-parents-lgbti-children>, pristupljeno 18.4.2020.

EurActiv(2017, 24. februar) *Finska još jednom legalizovala istopolne brakove*. Dostupno na: <https://euractiv.rs/vesti/ljudska-prava/11040-finska-jo-jednom-legalizovala-istopolne-brakove>, stranici pristupljeno 10.4.2020.

FoNet. (2019, 27. septembar) U Hrvatskoj zbog popularnosti urađen nastavak slikovnice o LGBT osobama, N1 Region. Dostupno na: <http://rs.n1info.com/Region/a529606/U-Hrvatskoj-zbog-popularnosti-uradjen-nastavak-slikovnice-o-LGBT-osobama.html>, stranici pristupljeno 20.11.2019.

Gedošević, L. (2018, 8. maj), Kako je jedna besplatna GEJ SLIKOVNICA napravila HAOS u Vladi, *Blic*. Dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/kako-je-jedna-besplatna-gej-slikovnica-napravila-haos-u-vladi/rk60rgz> stranici pristupljeno 20.5.2020.

Janković, D. (2017) *Moj deda je aut*. Beograd: Beogradsko dramsko pozorište. Dostupno na: <https://bdp.rs/predstave/moj-deda-je-aut/>, stranici pristupljeno 10.11.2019.

Kovačević, M. (2018) *Podaci, a ne zvona i praporci 2 - Izveštaj o protivpravnom postupanju motivisanom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom u Republici Srbiji u 2018. godini*. Beograd: Udruženje Da se zna. Dostupno na: <https://dasezna.lgbt/attachments/Podaci-a-ne-zvona-i-praporci2.pdf>, stranici pristupljeno 26.4.2020.

Krivić, M. (2015, 25. juni) Pleme – negde ispod duge: Slovenački fotograf u središtu Duginih okupljanja. *National Geographic*. Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.rs/reportaze/galerije/6270-pleme-negde-ispod-duge-slovenacki-fotograf-u-sredistu-duginih-okupljanja.html>, stranici pristupljeno 20.5.2020.

Luković, P. (2019, 7. decembar) U Beogradu pokrenuta grupa Dugine porodice. Regionalni portal XXZ Magazin. Dostupno na: <https://www.xxzmagazin.com/u-beogradu-pokrenuta-grupa-dugine-porodice>, stranici pristupljeno 22.4.2020.

Milivojević, Z. (2013, 12. jun) Dete pogrešnog pola, *Politika*. Dostupno na: <http://www.mojpedijatar.co.rs/dete-pogresnog-pola/>, stranici pristupljeno 15.11.2019.

Mondo (2012, 30. novembar) Šta kad ti dete kaže da je gej. *Mondo Društvo*. Dostupno na: <https://mondo.rs/Info/Drustvo/a269645/MONDO-Sta-kad-ti-dete-kaže-da-je-gej.html>, stranici pristupljeno 11.11.2019.

Mršević, Z. (2015b, 12. mart) O PFLAG-u u Srbiji. *Labris*. Dostupno na <http://labris.org.rs/o-pflag-u-u-srbiji/>, stranici pristupljeno 20.11.2019.

NELFA (2018, 17. maj) *Rainbow Families in Europe*. NELFA Keynote speech at the Fourth Equal opportunities office awareness event for IDAHOT in the General Secretariat of the Council of the European Union. Brussels: Network of European LGBT families Associations. Dostupno na: <http://nelfa.org/inprogress/wp-content/uploads/2018/07/IDAHOT-Council-2018-cut-draft-1.pdf> stranici pristupljeno 27.4.2020.

Pašić, D. (2012, 30. novembar) Šta kad ti dete kaže da je gej? *MONDO*. Dostupno na: <http://mondo.rs/a269645/Info/Drustvo/MONDO-Sta-kad-ti-dete-kaže-da-je-gej.html>, stranici pristupljeno 16.11.2019.

PFLAG (2014) *Our story - About PFLAG*. Dostupno na: <https://pflag.org/our-story>, stranici pristupljeno 20. 5. 2020.

Prednacr Gradanskog Zakonika Republike Srbije - Tekst propisa (2019, 28. Maj) Dostupno na: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacr-gradanskog-zakonika-repu-blike-srbije.html, stranici pristupljeno 19.4.2020.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2018, 2. novembar) Obaveštenje za javnost – Nenad Popović diskriminisao pripadnike i pripadnice LGBT populacije. Dostupno na:

<http://ravnopravnost.gov.rs/obavesten%D1%98e-za-javnost-nenad-popovic-diskriminisao-pripadnike-i-pripadnice-lgbt-populacije-cir/>, stranici pristupljeno 10.2.2020.

ZORICA MRŠEVIĆ*

Challenges and Perspectives of “Rainbow Families” in Serbia

This paper analyzes two types of “rainbow families”, those in which same-sex people raise children, as well as those in which children (most often) or other members belong to the LGBT + category. The duality of the approach of this paper is based on the fact that ambient homophobia affects not only one LGBT + person and not only one type of rainbow families but is a source of a whole range of challenges typical for all such families. The activist orientation that functions both regionally and in Serbia uses the term “rainbow family” to refer to the family situation of broadly understood target families where any member belongs to the LGBT + group. The subject of this paper is the specifics of the challenges and perspectives of both types of “rainbow families” whose social situation is most often characterized by victimization by violence, discrimination, rejection, stigmatization, marginalization and coping with a range of daily denials and violations of human rights. Special attention is paid to the situation of LGBT + children as the weakest and potentially the most exposed to the challenges. The paper aims to identify strategies and successful empowerment experiences and ways of (self) protecting “rainbow families” in addition to addressing existing challenges. As a methodology, the paper contains the most recent violence case studies, data and expertise, as well as relevant domestic, regional and international analysis and activities related to the functioning of rainbow families.

Keywords: two types of “rainbow families”, victimization, legal context, perspectives and strategies for action, family solidarity.

* Dr Zorica Mršević is a Principal Researcher at the Institute of Social Sciences, Belgrade.
E-mail: zorica.mrsevic@gmail.com.